

ZADNJA IZMENA

Olga Tokarczuk

Pravek in drugi časi

Čas Pravka

Pravek je kraj, ki leži v sredini stvarstva.

Če bi z urnim korakom premerili Pravek s severa na jug, bi nam to vzelo eno uro. In prav toliko, če bi šli z vzhoda na zahod. Če pa bi kdo

hotel iti okrog Pravka, s počasnim korakom in tako, da bi si vse natančno in preudarno ogledal – bi mu to vzelo ves dan. Od jutra do večera.

Na severu je meja Pravka cesta iz Taszowa v Kielce, prometna in nevarna, ker rojeva nemir potovanja. To mejo varuje arhangel Rafael.

Na jugu določa mejo mestece Jeszkotle s cerkvijo, domom za ostarele in nizkimi hišicami okrog blatnega trga. Mestece je nevarno, ker se v njem rojeva želja, da bi sam imel in da bi tebe imeli. S strani mesteca varuje Pravek arhangel Gabrijel.

Z juga na sever, od Jeszkotel do ceste proti Kielcam, drži Pot in Pravek leži po obeh njenih straneh.

Zahodna meja Pravka so obrečni močvirni travniki, nekaj gozda in dvorec. Ob dvorcu je konjušnica; en konj v njej stane toliko kot ves Pravek skupaj. Konji so last graščaka, loke so župne. Na zahodni meji preti napuh. Varuje jo nadangel Mihael.

Na vzhodu je meja Pravka reka Bela, ki ločuje njegova zemljišča od Tašovskih. Pozneje Bela zavije proti mlinu, in meja sama teče naprej po lokah in med jelševjem. Nevarnost te strani je neumnost, ki se jemlje iz veselja do modrovanja. Tu mejo varuje nadangel Uriel.

V središče Pravka je Bog nasul hrib, na katerega vsako poletje priletijo celi roji majskih hroščev. Zato so ljudje to vzpetino poimenovali Hroščev grič. Bog namreč ustvarja, človek pa daje imena.

Od severozahoda teče proti jugu reka Črna, ki se pod mlinom zliva z Belo. Črna je globoka in temna. Teče skozi gozd in gozd v njej odseva svoj poraščeni obraz. Po Črni jadra suho listje, in nepredvidne žuželke se bojujejo za življenje v njenih globočinah. Črna se ruva s koreninami dreves, spodjeda gozd. Včasih se na njeni temni gladini naredijo vrtinci, zna biti tudi jezna in nebrzdana. Vsako leto, pozno pomladi, poplavi župnijske travnike in se na njih vdaja soncu. Dopusti, da se izleže na tisoče žab. Župnik se spopada z njo vse poletje in reka se vsako leto proti koncu julija pusti speljati v svojo strugo.

Bela je plitva in bistra. V široki strugi se razliva po pesku in ničesar ne skriva. Prosojna je in od njenega čistega peščenega dna se odbija sonce. Spominja na velikega, bleščečega kuščarja. Pobalinsko vijuga in šviga med topoli. Težko je napovedati, kam jo bo ucvrla. Kako leto naredi osredek

iz gruče jelš, potem pa se za cela desetletja odmakne daleč proč od dreves. Bela teče prek gajev, travnikov in pašnikov. Blešči se peščeno in zlato.

Pod mlinom se reki združita. Najprej tečeta vštric, omahljivi, plahi od izsanjane bližine, nato se zlijeta in izgubita druga v drugi. Reka, ki pri mlinu priteče iz tega talilnega lonca, ni več niti Bela niti Črna, zato pa je močna in brez truda žene mlinsko kolo, ki melje žito za kruh.

Pravek leži ob obeh rekah in ob tej tretji, ki se poraja iz njune sle. Reka, ki je nastala iz združitve Črne in Bele pod mlinom, se imenuje Reka in teče dalje mirna in potešena.

Čas Mišinega mlinčka

Ljudje menijo, da živijo bolj intenzivno od živali, od rastlin in toliko bolj – od stvari. Živali slutijo, da živijo bolj intenzivno kot rastline in stvari. Rastline sanjajo, da živijo bolj intenzivno kot stvari. Stvari pa trajajo in to trajanje je intenzivnejše življenje kot kar koli drugega.

Mišin mlinček so napravile neke roke, ki so les, porcelan in medenino združile v eno. Les, porcelan in medenina so utelesili idejo mletja. Mletja kavnih zrn, ki jih je treba potem preliti s kropom. O nikomer ne moremo reči: "Ta je izumil mlinček," ko ustvarjamo, se namreč samo spominjamo tistega, kar obstaja zunaj časa, torej od zmeraj. Človek ne zna ustvarjati iz nič, to je božja veščina.

Mlinček ima trebuh iz belega porcelana, v trebuhu pa odprtino, v kateri lesen predalček zbira sadove dela. Trebuh je pokrit z medeninastim klobukom in na njem je ročica, ki se končuje s koščkom lesa. Klobuk ima jamico s poklopцем – vanjo je treba nasuti šuštečih kavnih zrn.

Mlinček je nastal v eni izmed manufakturnih delavnic, nato se je znašel v neki hiši in tam vsak dopoldan mlel kavo. Držale so ga roke, tople in žive. Stiskale so ga k prsim, v katerih je pod katunom in flanelo bilo človeško srce. Nato so vojne vihre mlinček predele z varne kuhinjske police v škatlo med druge predmete, v potovalke in vreče, v vagone vlakov, s katerimi so ljudje v paničnem begu pred nasilno smrtjo drveli predse. Mlinček je kot vsaka stvar vpiljal vase ves kaos sveta: podobe obstreljevanih vlakov, lenobne potočke krvi, zapuščene hiše, z okni katerih se je vsako

leto igral drug veter. Vpikal je vase toploto ohlajajočih se človeških teles in obup, ki nas zajame, kadar zapuščamo poznano. Roke so se ga dotikale in vsaka ga je pogladila z nepreštevno množino čustev in misli. Mlinček jih je vsrkaval, to namreč zmore vsaka snov – zadržati bežno in minljivo.

Michal ga je našel daleč na vzhodu in ga vtaknil v vojaški nahrbtnik kot vojni plen. Zvečer je med postankom vohal njegov predalček – dišal je po varnosti, kavi, po domu.

Miša je hodila z mlinčkom na klopco pred hišo in obračala ročico. Mlinček se je vrtel z lahkoto, kot bi se igral z njo. Miša je s klopce gledala v svet, mlinček pa se je vrtel in mlel praznino. Toda nekoč je Genovefa vsula vanj pest črnih zrn in ji rekla, naj jih zmelje. Zdaj se ročica ni več vrtela tako gladko. Mlinček je zastal in nato začel počasi, sistematično teči in škripati. To ni bila več igra. V vrtenju mlinčka je bilo toliko resnosti, da si ga zdaj nihče ne bi drznil zaustaviti. Ves je postal mletje. Dokler se ni mlinčku, Miši in vsemu svetu pridružil vonj po sveže zmleti kavi.

Če predmete opazujemo pazljivo, z zaprtimi očmi, da nas ne bi zavedel videz, ki ga stvari širijo okrog sebe, če si privoščimo nezaupljivost, lahko vsaj za hip zagledamo njihov pravi obraz.

Stvari so biti, potopljene v drugo resničnost, v kateri ni ne časa ne gibanja. Vidimo samo njihovo površino. Preostanek, pogreznjen nekam drugam, določa pomen in smisel vsakega materialnega predmeta. Na primer kavnega mlinčka.

Mlinček je tak kos snovi, v katero je vdahnjena ideja mletja.

Mlinčki meljejo in zato so. Toda nihče ne ve, kaj sploh pomeni mlinček. Nihče ne ve, kaj vse skupaj pomeni. Morda je mlinček odkrušek kakšnega absolutnega, temeljnega načela menjave, načela, brez katerega tega sveta ne bi bilo ali bi bil popolnoma drugačen. Morda so kavni mlinčki os resničnosti, okrog katere se vse vrte in razvija, morda so za ta svet pomembnejši od ljudi. Morda pa je celo ta edini Mišin mlinček steber tega, kar se imenuje Pravek.

Čas župnika

Župnik je najbolj sovražil pozno pomlad. Okrog sv. Janeza je Črna nesramno poplavila njegove travnike.

Župnik je bil nagle narave in občutljiv, kadar je šlo za čast, zato ga je grabila jeza, ko je gledal, kako si nekaj tako nekonkretnega in ohlapnega, tako neizrazitega in nepremišljenega, tako neulovljivega in strahopetnega prilašča njegove travnike.

Skupaj z vodo so se pojavile žabe, ki niso poznale nobenega sramu, gole in gnusne so brez prestanka lazile ena na drugo in topoumno kopulirale. Pri tem so spuščale ostudne glasove. Tak glas je moral imeti hudič: kvakajoč, moker, hripav od pohote, tresoč se od nepotešljive sle. Poleg žab so se na župnijskih travnikih pojavile belouške, ki so se tako ostudno zvijale, da se je župniku v hipu dvignil želodec. Stud ga je spreletel in želodec se mu je krčevito stisnil, če je samo pomislil, da bi se mu lahko tako podolgovato, sluzasto telo dotaknilo čevlja. Podoba kače ga je spremljala še dolgo potem in pustošila njegove sanje. Na poplavljenih krajih so se pojavile tudi ribe, nanje pa je župnik že gledal s prijaznejšim očesom. Ribe se lahko pojejo. So torej dobre, božje.

Reka je poplavila travnike v samo treh kratkih nočeh. Po napadu je počivala in odsevala v sebi nebo. Ves mesec je takole poležavala. Pod vodo je mesec dni gnila lepa trava, kadar pa je bilo poletje vroče, je visel nad travniki vzduh po razkroju in gnitju.

Po svetem Janezu je prihajal župnik vsak dan gledat, kako rečna črna voda preplavlja marjetice, zvončnice in solzice. Včasih se mu je zdelo, da modre in bele glavice nedolžnih, do vratu potopljenih rožic kličejo na pomoč. Slišal je njihove tenke glasove, podobne cingljanju zvončkov pri povzdigovanju. Nič ni mogel storiti zanje. Obraz mu je zardeval in dlani so se mu nemočno zatiskale.

Molil je. Začel je s sv. Janezom, ki posvečuje vse vode. Toda župniku se je pri tej molitvi pogosto zdelo, da ga sv. Janez ne poslušča, da se bolj posveča izravnavanju dneva z nočjo in kresovom, ki jih kuri mladina, vodki, lovljenju vencev iz vode, nočnim šumom v grmovju. Svetemu Janezu, ki je redno, vsako leto, dopuščal, da je Črna poplavila travnike, je prav zameril.

Zato je bil celo malo hud na sv. Janeza. Tako da je začel moliti k samemu Bogu.

Naslednje leto je Bog po največji poplavi dejal župniku: "Loči reko od travnikov. Navozi zemljo in zgradi nasip, ki bo zadržal reko v strugi." Župnik se je Bogu zahvalil in začel organizirati graditev nasipa. Dve nedelji je grmel s prižnice, da reka uničuje božje darove, in pozival vse, naj se ujmi solidarno postavijo po robu, in sicer po temle vrstnem redu: vsaka hiša bo dala enega moškega, ki bo dva dni v tednu nosil zemljo in gradil nasip. Pravek je prišel na vrsto ob četrtkih in petkih, Jeszkotle – ob ponedeljkih in torkih, Katuszów – ob sredah in sobotah.

Prvi dan, ko je bil na vrsti Pravek, sta prišla na delo dva moška – Malak in Cherubin. Razjarjeni župnik je sedel v svoj zapravljivček in zavil v vsako hišo v Pravku. Izkazalo se je, da ima Serafin zlomljen prst, mladi Florijan gre k vojakom, pri Chlipalovih se je rodil otrok, Światosz pa je dobil kilo.

Župnik ni torej nič opravil. Pobit se je vrnil v župnišče.

Zvečer je med molitvijo spet vprašal Boga za svet. Bog pa mu je odvrnil: "Plačaj jim!" Župnika je ta odgovor malce zmedel. Ker pa je bil župnikov Bog včasih zelo podoben župniku samemu, je hitro pristavil: "Več kot deset grošev na dan jim ne dajaj, se ne izplača. Več kot petnajst zlotov vse seno ni vredno."

Zato se je župnik spet odpeljal z zapravljivčkom v Pravek in najel nekaj krepkih mož za graditev nasipa. Vzel je Józka Chlipała, tistega, ki se mu je rodil sin, Serafina z zlomljenim prstom in še dva hlapca.

Imeli so samo en voz, zato je šlo počasi. Župnika je skrbelo, da jim bo pomladno vreme prekrizalo načrte. Na vso moč je priganjal može. Še sam je spodrecal talar – vendar je pazil na solidne usnjene čevlje – in tekal med možmi, zadeval ob vreče, z bičem švrkal po konju.

Naslednjega dne je prišel na delo samo Serafin z zlomljenim prstom. Razkačeni župnik je šel spet z zapravljivčkom od hiše do hiše, toda izkazalo se je, da delavcev ni doma ali pa jih je bolezen priklenila na posteljo.

Tega dne je župnik zasovražil vse kmete iz Pravka – lene, otopele in pohlepne. Goreče se je opravičeval pred Gospodom zaradi tega čustva, nevrednega božjega služabnika. Spet je prosil Boga za svet. "Bolje plačaj," mu je dejal Bog. "Daj jim petnajst grošev na dan, in čeprav zato ne boš

imel nobenega dobička od letošnjega sena, ti bo poplačano prihodnje leto." To je bil moder nasvet. Delo je steklo.

Najprej so z vozovi vozili pesek izza Griča, nato so s tem peskom polnili jutaste vreče in z njimi obkladali reko, kot bi bila ranjena. Šele nato so na vse skupaj nasuli zemljo in posejali travo.

Župnik je z veseljem opazoval svojo stvaritev. Reka je bila zdaj povsem ločena od travnika. Reka ni videla travnika. Travnik ni videl reke.

Reka se ni več trgala s kraja, ki ji je bilo določeno. Tekla je mirna in zamišljena, skrita pred človeškimi očmi. Ob bregovih so zazeleneli travniki in nato je zacvetel regrat.

Na župnih travnikih rože nenehno molijo. Molijo marjetice, molijo zvončnice in navadni rumeni regrat. Od nenehne molitve postajajo regratova telesca vedno manj snovna, vedno manj rumena, vedno manj konkretna, dokler se junija ne spremenijo v nežne lučke. Takrat pošlje Bog, ganjen nad njihovo pobožnostjo, tople vetrove, da vzamejo lučkaste regratove duše v nebesa.

Prav ti topli vetrovi so ob sv. Janezu prinesli dež. Reka je naraščala centimeter za centimetrom. Župnik ni ne jedel ne spal. Tekel je po nasipu in po travnikih k reki in opazoval. S palico je meril višino vode in mrmral pod nosom kletvice in molitve. Reka se ni ozirala nanj. Tekla je v široki strugi, se vrtinčila, spodjedala nezanesljive bregove. Sedemindvajsetega junija so začeli župnijski travniki vsrkavati vodo. Župnik je tekal s palico po novem nasipu in obupan opazoval, s kakšno lahkoto voda prenika v razpoke, se pretaka po samo njej znanih poteh in se cedi pod nasipom. Naslednjo noč so vode Črne uničile peščeno oviro in se kot vsako leto razlile po travnikih.

V nedeljo je župnik s prižnice primerjal početje reke s satanovim delom. Češ da satan tako kot voda vsak dan, vsako uro zalezuje človekovo dušo. Da je človek prisiljen ves čas postavljati jezove. Da vsako najmanjše zanemarjanje vsakodnevnih verskih dolžnosti spodkopava ta jez in da lahko vztrajnost skušnjavca primerjamo z vztrajnostjo vode. Da se greh cedi, teče in kaplja na krila duše, in se vse zlo tega sveta zliva na človeka, dokler ta ne omahne v njegove vrtince in ne gre na dno.

Po taki pridigi je bil župnik še dolgo razdražen in ni mogel spati. Zaradi sovraštva do Črne ni mogel spati. Dopovedoval si je, da se ne da sovražiti

reke, curka kalne vode, ki še rastlina ni, še žival ne, ampak samo izoblikovanost zemeljskega površja. Kako je mogoče, da bi lahko on, župnik, občutil kaj tako absurdnega? Sovražil reko!

Vendar je to vseeno bilo sovraštvo. Župniku niti ni šlo za odplavljeno seno, šlo mu je za neumnost in topo vztrajnost Črne, njeno nepredvidljivost, egoizem in brezmejno topoglavost. Kadar je tako premišljeval o njej, mu je vroča kri utripala v sencih in hitreje krožila po telesu. Začelo ga je nositi naokoli. Vstal je in se oblekel, ni bilo pomembno, ob kateri nočni uri je bilo, ter odšel ven, pred župnišče in na travnike. Mrzli zrak ga je treznil. Smejal se je sam pri sebi in govoril: "Kako se je mogoče jeziti na reko, navadno vdolbino v tleh! Reka je samo reka, nič več." Toda ko je stal na bregu, se je vse povrnilo. Zajeli so ga odpor, stud in bes. Najraje bi jo zasul z zemljo, od izvira pa prav do izliva. Ozrl se je naokrog, ali ga nihče ne vidi, potem pa utrgal jelševo šibo in bičal oblo, nesramno telo reke.

Potovanje ljudi knjige

1

Markiz se je rad opazoval v ogledalih. V svoji prostrani hiši je imel veliko čudovitih kristalnih ogledal, ki so smela drobiti njegovo življenje na hipne, minljive podobe.

Ogledala so v markizovi hiši obesili predniki njegove žene, ki je dobila hišo za doto. Portreti prednikov so zdaj viseli spodaj v predverju in z neumevnim napuhom ljudi, ki jih ni več, opazovali svet živih. Za življenja so bili bolj postavni, ker se je moral markiz majčkeno povzpeti na prste, če se je hotel pogledati v ogledalu. Rad je lovil svoj odsev takrat, kadar je bil tako zaposlen s kako stvarjo, da je pozabil nase in se ni več nadziral. V takih trenutkih se je njegov pogled izmuznil izpod vek in poletel proti najbližji ploskvi ogledala, kjer je srečal samega sebe. Markiz ni bil zadovoljen. Kadar oko trči ob svoj odsev, vidi samo oko. Kje pa sem jaz, kje so moja drugačnost, moja neponovljivost, moja samota? Ali vidim sebe takšnega, kakršnega me vidijo drugi? Sem to res jaz? Markizu se je zdelo najpomembneje ujeti trenutek, ko je človek hitrejši od svojega odseva,

ko zaloti svoj odsev, tik preden ta ponovi njegovo kretnjo. Tak trenutek je tako bežen, da je skoraj neopazen. Toda ravno na tem temelji resnica zrcalne slike in sploh vsake podvojitve – v takih trenutkih se človek bolj zave svoje edinosti. To je trenutek, v katerem se rojeva moč.

Markiz si je želel moči. Kot Odisej je jadral od pristanišča do pristanišča po razburkanih vodah življenja. V vsakem novem pristanišču je bilo nagradenih več dobrin, ugleda, slave, toda nobeno izmed teh pristanišč ni bilo njegovo.

Izviral je iz srednje premožne hugenotske družine. Njegov ded je prejel plemiški naslov za zasluge, izkazane francoskemu kralju. Takrat je Francija še slovela po strpnosti in vprašanju Boga niso pripisovali večjega pomena. Markizov oče pa je zapravil denar in kraljevo zaupanje. Odplul je v čezmorske kolonije in tam nameraval ustanoviti svojo dinastijo. Vrnil se je bolan in prezgodaj postaran. Umrl je tiste noči, ko njegov sin, ki je študiral v Parizu nekaj deset milj proč, ni mogel zaspati. Markiz je temu rekel slutnja, ker je verjel v slutnje, čeprav jih pravzaprav ni ločeval od strahu. Svojega očeta je sovražil tako močno, kot znajo samo sinovi sovražiti svoje lastne očete. Vendar ga je tudi občudoval. Ker je imel oče pogum, da je jemal življenje z lahke plati in brez vsake odgovornosti, kot da je življenje piknik v maju. Občudoval je njegovo uspešnost in lahkoto, s katero se je vzpenjal navkreber z igrivim korakom nedeljskega popotnika. Občudoval je očetovo močatost in neodvisnost. In končno ga je občudoval, ker je oče znal živeti, ne da bi pognal korenine. Markiz je že kot otrok dobro vedel za očetove ženske, saj tega oče še skrival ni; tako se je sistematično, okrutno znašal nad materjo. Tedaj si je markiz želel, da bi mu svet dopustil ubiti očeta.

Pomislimo, kaj čutijo otroci, ki privoščijo smrt svojemu lastnemu očetu. Pri popolni zavesti si želijo očetove smrti, do zadnjih podrobnosti si predstavljajo prizor, v katerem zadajo očetu smrtonosni udarec. Vidimo, kako pozneje povešajo oči, še polne nočnih sanjarij, da oče ne bi opazil vražička v njih. Samo tega ne vemo, kakšni odrasli zrastejo iz njih. Kakšne otroke plodijo, kako izkoriščajo svoje morje ljubezni? In ali je z željo po očetovi smrti povezana želja po smrti sveta? In kako se sploh lahko ubije svet? Ali obstajajo kakšne metode za to?

Prestop v katoliško vero je bilo prvo sredstvo, ki ga je markiz uporabil, da bi umoril svet. V skladu s psihološkimi zakonitostmi je kot spreobrnjenec

postal goreč vernik. Tako se je lahko brez težav poročil s hčerjo kraljevega uradnika in se mirno preselil v ženino rojstno hišo v Parizu.

Markizova žena je bila lepa in pametna, zato so v njuno hišo kmalu začeli zahajati vsi znameniti ljudje. Markiz je začel pisati lirične pesnitve, nato je pisal politične pamflete, na koncu pa se je pod vplivom svojega prijatelja gospoda de Chevillona posvetil alkimiji in skrivnim vedam.

V markizovih časih je bila to svojevrstna celostna filozofija, napočil je namreč čas preobrata. Poslavljal se je doba misticizma, nabreklega od čustev, doba ozkosrčne religije, ki je omejevala svoboščine, rojeval pa se je čas racionalizma, marmorno-zrcalno kraljestvo razuma. V prelomnih časih preostaja človeku samo eno, dvigniti se v višave, nad preveč poenostavljene delitve, in najti jezik, ki bo pomagal poiskati tretjo pot.

Gospod de Chevillon je bil usahel starec, ki kljub častitljivi starosti ni izgubil vplivov. Ljudje so se bali njegovega ostrega jezika in bistrega, prenikavega razuma. Vabili so ga na dvor. Vse kraljeve ljubice po vrsti so ga oboževale. Sam sončni kralj se je milostno zanimal za njegovo osebo. Vse do trenutka, ko je začel nehvaležni gospod de Chevillon pretirano kritizirati njegove politične poteze v zlobnih pamfletih, ki so pozneje v rokopisih krožili naokrog. Mogoče je bil to vzrok za spremembo v življenju gospoda de Chevillona. Z denarjem, za katerega se ni vedelo, od kod ga ima, je kupil velikansko hišo v Chateaurouxu in vse manj časa preživeljal v Parizu.

Ta usahli starec je ravnal z markizom kot s sinom, ki ga nikoli ni imel, markiz pa je videl v njem očeta, ki odseva v čarobnem ogledalu. To, s čimer se pri svojem očetu ni mogel nikoli sprijazniti, je pri gospodu de Chevillonu čudežno spremenilo svoj pomen, postalo je bolj vzvišeno in tako manj nevarno. Nobena skrivnost ni bila, da je Chevillon impotenten.

Lepa in nežna markizova žena je rodila sina ravno v času, ko je bil markiz sprejet med ljudi Knjige.

To je bilo tajno društvo vplivnih ljudi z vrha družbene lestvice. Povezovala jih je misel oziroma slutnja, da je svet, v katerem živijo in se pehajo kot politiki ali učenjaki, v katerem ljubijo in bojujejo svoje male zasebne boje, samo nadomestek resničnega sveta. Samo skorja, prazen prostor med črkami na popisanem listu papirja. Resnica, torej moč, torej Bog, pa je drugje. Taka ugotovitev je temelj vsake religije. V tem ni nič nenavadnega,

toda za markiza, ki je po vajah, odrekanju in posvečenju postal član Bratovščine, je bila znamenje velike spremembe. Nič več ni posvečal izjemne pozornosti družinskemu življenju. Iz svoje izkušnje in iz skrivnih ved je vedel, da ne daje popolne izpolnitve. Človek si ne pridobi modrosti in moči s tem, da je dober mož ali oče. Ko se je razvedelo, da ima njegova žena razmerje z angleškim diplomatom, je to markiza zbolelo samo na začetku. Kratko in boleče ga je zbodlo, niti ne v duši ali v srcu, temveč tam nekje okoli želodca. Pozneje pa mu je odleglo. Izpolnilo se je, kar mu je življenje s skrivnim črnim zapisalo v poglavje Ljubezen. Zdaj, ko je bilo njegovo čustvo na preskušnji, je ogenj odstrl skrite črke: zemeljska ljubezen se rojeva iz hrepenenja po prebivanju z drugim človekom; da se ne bi bali, da bi se lahko h komu privili, da bi iz telesa zajemali naslado, da bi zadovoljevali egoistično potrebo po rojevanju novih, sebi podobnih bitij. Zemeljska ljubezen obstaja zato, da se ne bi bilo treba pomeriti z absolutom.

Lepa žena ni odšla z angleškim diplomatom. Bila je dobro vzgojena katoličanka in so jo obvezovali trdi zakoni Cerkve. Kar je Bog združil. Sicer pa v tistih časih romanca z zakonsko ženo spet ni bila tako nenavadna stvar. Nihče se ni zgražal. Ljudje so takrat Boga ljubili in častili kot otroci. Verjeli so, da božja ljubezen ne postavlja pogojev.

Tudi markiz je imel druge ženske. Vedno so bile to bežne prijateljice njegovih vplivnih znancev. Lepe in odišavljene ženske, ki so dobro poznale umetnost ljubezni. Obzirne in nežne, vzdrževane v razkošnih stanovanjih na rue d'Espoir. Od časa do časa je izbruhnil kak droben škandal, ob katerega so se spotikale starejše gospe in spovedniki dobrih družin. Markiz ni imel nikoli takih težav. Zanj so bile ženske enkratne pustolovščine. Pa tudi noben mojster v umetnosti ljubezni ni bil. Hitro se je vzburjal, v naglici in brez prikupnosti legal na odišavljena telesa in jih ljubil kratek čas, samo do trenutka, ko se je izznila iz njega vsa vnema. Ni maral zapeljevanja, dvoumnih pomenkov, namigov, obetajočih nasmeškov. S svojo ženo je spal redno vse do takrat, ko je bil posvečen v višjo stopnjo, ki je od njega zahtevala čistost. Od dne, ko ga je žena prevarala, ni nikoli več verjel, da bi bili njeni vzdih in krči iz naslade lahko kaj drugega kot vzdih in krči iz naslade. Čisto navadnega, živalskega užitka, ki zaklepa ljudi v ječo telesa. Kar pa zadeva markizovo ženo, povejmo, da je občutek krivde ni nikoli več zapustil. Odtlej se je posvečala vzgoji sina, nežnega kot ona

sama, in sprejemom v svojem novodobnem salonu. Pisala je inteligentna pisma znanim ljudem in skrbela za razgibano družabno življenje. Častili so jo mladi pesniki, ona pa jim ni dovolila nič več kot čaščenje. Morda je zato postajala vse manj priljubljena. Preveč privlačna je bila, da bi lahko ostajala hladna. Njen angleški ljubimec je še naprej pisal dolga pisma, toda potem ko se je poročil, je dopisovanje počasi usahnilo in zdelo se je, da ni nobena obljuba vredna tega, da bi jo sploh dajali.

Markizino življenje zasluži posebno zgodbo. To bi bila zgodba o tem, kako nekatere ženske verjamejo v odrešilno in nenavadno moč ljubezni, in o njihovem razočaranju. Kako gradijo svet iz pričakovanj, kot iz gledaliških dekoracij, naslikanih na iverno ploščo. Kako se starajo in izgublajo samozavest ter se obupane umikajo v strahotno žensko osamljenost. Kako v brezupu včasih zberejo pogum za boj, v katerem nimajo drugega orožja kot skomiganje z rameni, drobna izsiljevanja, izogibanje zakonskim dolžnostim, hlinjenje migrene in jalova kovarjenja, ki jih nihče še opazi ne. Vojne, ki jih bojujejo ženske, so vojne majhnih dečkov, junaštvo lesenih vojakov in njihovih lesenih sabelj.

Ko je bil okrog leta 1680 markiz posvečen v naslednjo stopnjo, v javnem življenju pa mu je prinesel sloves bleščeč elaborat o trgovinski menjavi med Francijo in Španijo, se je njegova žena počutila še bolj osamljeno. Ni se spoznala ne na prvo ne na drugo. In ko se je markiz pozneje posvetil pomenu Saturna v astrologiji in alkimiji, s tem si je, mimogrede povedano, prislužil spoštovanje v nekaterih krogih, je markiza spremenila taktiko in si rekla, da moževa strast ni nič drugega kot neumnost, čudaštvo in vražja vera. Zdaj so začeli v njen salon zahajati mladi glasniki epohe, ki naj bi šele prišla in ustvarila Voltaira in D'Alemberta. Tem ljudem se je skoraj posrečilo ukrotiti strasti, toda sanje so bile zanje za vedno izgubljene.

Leta 1684 se je markizu in njegovim posvečenim prijateljem porodila misel o potovanju za izgubljeno Knjigo.

Potovanje ljudi knjige

9

Vsaka posamezna knjiga je odtis Knjige in njen odsev. Je simbol človekovih poskusov doseči absolutno resnico in pravzaprav so vse knjige, ki jih pišejo ljudje, postopno približevanje tej resnici. Ljudem je bila namreč dana slutnja, da ima vsaka stvar, ki se jim zdi vredna opisa, neko kozmično ali božansko razsežnost. Prav zato potrpežljivo kot mravlje zbirajo besede, da bi jo poimenovali.

In vsaka stvar je vredna opisa. Ne samo življenja svetnikov, velike katastrofe, vojne ali poroke monarhov, temveč tudi rojstvo sedmega otroka v družini tkalca, žetev v kakšni ubogi vasi, sanje blazne starke in dan v zavetišču v Mantesu. Ljudje slutijo, da bosta takrat, ko bodo vsi ti pomembni in manj pomembni dogodki zbrani in zloženi v celoto kot raztreseni kamenčki velikega mozaika, življenje in smrt odstrla svoj pravi pomen.

Zato je vsaka knjiga po svoje podobna človeku. V sebi nosi neodvisen, živ in dramatično poseben delček resnice, je ena izmed različic resnice, izziva jo, naj pride in se razodene, da bi lahko odslej živeli že v blaženosti popolnega spoznanja. Obenem vsaka knjiga preraste tistega, ki jo je napisal. Človek, ki piše knjigo, presega samega sebe, ker poskuša drzno določiti sebe in poimenovati. Sam je samo delovanje in kaotično gibanje, knjiga pa to delovanje in gibanje določa, imenuje, osmišlja in išče njegov pomen. Venča dejanje.

Če je torej Bog napisal Knjigo, je v njej tudi on presegel samega sebe in kar je ustvaril. Ko je vso svojo modrost, to, da nima ne začetka ne konca, zakone sveta, zaprl v Knjigo, je opisal samega sebe. Kot v ogledalu odseva v njej in tako spoznava, kdo je. Knjiga je torej raztezanje božje zavesti in je bolj božanska kot Bog sam.

S približno takimi besedami se je gospod de Cheillon poslovil od markiza, v naši zgodbi je namreč spet stekel čas, ki se je bil za nekaj dni zaustavil v Chateaurouxu. Junaki gredo dalje po svoji poti, toda zdaj sta najpomembnejša med vsemi Veronika in markiz.

Ne zato, ker bi bila kaj posebnega, kaj izjemnega, temveč zato, ker se med njima sprede nov odnos, ki navaja na misel, da bi lahko celo potovanje začeli znova in od začetka, toda tokrat na popolnoma drugačnem prizorišču. V dekoraciji ljubezni.

Kadar se pojavi ljubezen, se izostri sposobnost opažanja stvari, ki so bile dotlej v senci. Vendar hkrati potonejo v senco poznane stvari.

Drugi junaki, kot na primer gospod de Berle, za vedno zapuščajo to zgodbo. Gospod de Berle je tega dne sedel v poštni voz in se turobno razpoložen vrnil v Pariz. Gospod de Chevillon pa je hotel doma počakati, da se vrne markiz s Knjigo. Vendar se nista videla nikoli več, ker je zaradi jesenskega vremena oslabei gospod de Chevillon umrl mesec po markizovem odhodu, morda zato, ker ni dovolil, da bi mu puščali kri.

Veronika se ni mogla odločiti, čeprav je imela na voljo vso noč. Markiz ji je povedal, kakšen je resničen cilj potovanja. Pričakoval je, da bo zgodba o Knjigi v Veroniki prebudila hrepenenje po pusto-lovščinah in ji pomagala najti v sebi nove nagibe, višje od banalne potrebe igrati se še eno ljubezen. Veronika je igrala dobro, čeprav nezavedno, in je slutila, da se v igri ljubezni igra predvsem za zvestobo, zato je bila v zadregi. Zvestoba se ji je vedno povezovala z izgubo. Ona je bila zvesta, moški so odhajali. Tudi če je naivno delila ljubezen na telesno in duhovno, je bila na koncu vedno ona zapuščena.

Če bi imel markiz nad njo ne samo duhovno, ampak tudi telesno oblast, če bi si jo to noč vzel, vprašanja ne bi bilo. Dotaknjena ženska se ima za oddano. Ženska, ki ni našla izpolnitve v eni ljubezni, bo iskala novo in bo šla za novim ljubimcem. Ker na pot odhajajo moški, ženske jih samo spremljajo, je premišljevala. Markiz je nehote naredil nekaj, kar je imelo resne posledice. Veroniki je obljubil ljubezen in tej obljubi pridal skrivnostnost in čar, kakršna po navadi spremljata izpolnitev otroških sanj. Za Veroniko, ki je bila ujeta v svoje lastno telo, v svet zmenkov, ljubimcev, lepih oblek, prave samote in besed brez pomena, je to pomenilo, da bi lahko preseгла samo sebe. Pomenilo je torej veliko več kot še eno ljubezensko razmerje in pustolovsko potovanje v Španijo. Bilo je priložnost za velik življenjski preskus. Ali pač sprejetje tega izziva ni vredno toliko kot goreča in iskrena ljubezen viteza d'Albija?

Ko se je zadnjo noč v Chateaurouxu pogrezala v spanec, se še ni odločila. To se pravi, ni se odločila v glavi, tam, kjer se nam zdi, da sprejemamo odločitve. Čisto mogoče je, da so srce, trebuh in podplati, s katerimi se dotikamo tal, že vedeli, kaj hočejo. Veronika se je zanašala na sanje, na brezmejne pokrajine, v katerih ji je Bog po navadi dajal navodila. Toda glej, to pomembno noč ni sanjala, ko pa se je prebudila, je bilo prvo čustvo, ki jo je obšlo, kaleče in še plašno veselje, da bo videla markiza.

Večina prtljage je ostala v Chateaurouxu. Ostali so klobuki z nojevimi peresi, z zaponkami okrašeni lakasti čevlji iz telečjega usnja, ostale so ažurirane Veronikine pahljače in z brabantskimi čipkami obrobljene markizove srajce. Ostali so tudi zaloga lasulj, stekleničke s pomadami, nekatere knjige in pisemski papir z grbom. Gospod de Chevillon je v majhna kovčka, ki sta ju nameravala vzeti s seboj, ter v nekaj usnjenih torb zložil topla oblačila, mehke puhovke, plede, očala iz kristalnega stekla, čevlje, podkovane s tankimi železnimi podkvicami, ki so najprimernejši za gorske poti, svitek trpežne vrvi, kozarec izvrstnega kinina izza morja in druge stvari, ki jih v ostrih razmerah ni mogoče pogrešati. Najpomembnejši pa je bil zemljevid, ki so ga natančno izrisali Chevillon, markiz in gospod de Berle. Pravzaprav sta bila zemljevida dva. Eden je predstavljal načrtovano pot iz Chateaurouxa do Montrejeauja. To je bil uradni zemljevid. Drugi se je začel v Montrejeauju in je kazal skrite in redko obiskane prelaze v Pirenejih, majhne pritoke Garone in jezera v skalinah. Od tam je vodila pot naravnost proti jugu, od Viella pa proti jugovzhodu skozi redko posejane človeške naselbine, skrite v gorah, prav do Llavorsija, od koder je tekla naprej ob reki Noguery proti jugovzhodu, kjer se za reko Segre začneja Sierra del Cadi. In prav tu je gospod Chevillon s starčevsko roko označil cilj potovanja. Črn krog je zaznamoval kraj, kjer so gore vile gnezdo okrog plitve kotanje. V tej kotanji je bil udor, kot bi se bila na tem kraju zemlja sesedla in tako ustvarila globoko sotesko s strmimi stenami. Uterus Mundi. In tam je na dnu stal zapuščen samostan, v katerem je bila skrita Knjiga. Na zemljevidu ni bilo nobenih napisov. Mesta, vasi in gore so bili označeni samo s prvimi črkami in simboli, ki so varovali skrivnost pred neposvečenimi očmi. Zemljevid je ležal v toku na markizovih prsih.

Prevedla **Jasmina Šuler Galos**

Poljska pisateljica **Olga Tokarczuk** se je rodila leta 1962 v Sulechowu na zahodu Poljske. Končala je študij psihologije v Wrocławu. Živi v Wałbrzychu.

Olga Tokarczuk je med najbolj branih, pa tudi med najbolj cenjenih predstavnicami t. i. generacije BruLiona, čeprav s tem zdaj že znamenitim časopisom ni nikoli tesneje sodelovala. BruLion je postal simbol menjave generacij, preloma, ki je v poljski literaturi napočil v drugi polovici osemdesetih let. Ustvarjalci, rojeni okrog leta '60, so umetniško dozorevali ob branju tujih, predvsem severno- in južnoameriških avtorjev, na drugi strani pa jih je odločilno oblikoval polemičen odnos do nekaj let starejših poljskih pisateljev. Za "staro" prozo, tj. prozo, ki je nastajala v letih od 1976 do 1989, so značilne močna vpletenost v družbeno življenje, katere posledice so antifikcija (od tod popularnost takih oblik, kot so esej, dnevnik, kvaziintervju ipd.), zahteva po jasnosti in nedvoumnosti, ki se kaže tudi v jeziku, in prevlada etike nad estetiko. Prozaisti, ki so začeli izdajati po prelomnem letu 1989, soglasno odklanjajo tako razumevanje literature, čeprav sicer niso enotni. Govorimo lahko o dveh temeljnih smereh sodobne poljske proze, o fabulistični in neepski. Neepiki res prisegajo na antifikcijo, vendar jim ta pomeni popolnoma nekaj drugega kot starejšim kolegom. Odpor do fabule zdaj ne izvira več iz potrebe po pričevanju, dokumentiranju, temveč iz prepričanja, da je tudi prozno besedilo samozadostno, na vseh ravneh strogo organizirano in soodvisno ter podrejeno estetski funkciji, družbena angažiranost pa je ob nedefiniranosti in razdrobljenosti sveta lahko kvečjemu predmet parodije in jezikovne igre. Najbolj znana imena te usmeritve so Natasza Goerke, Magdalena Tulli, Zyta Rudzka, delno tudi Manuela Gretkowska. V drugem taboru so fabulisti ali pripovedovalci zgodb (Olga Tokarczuk, Pawel Huelle, Tomek Tryzna, Stefan Chwin, Jerzy Pilch idr.). Ti prozaisti so v drugi polovici osemdesetih let poskrbeli za zmagoslavno vrnitev fabule, za novi roman, ki je razširil in prestavil meje verjetnega in ustaljenega ter obudil spoznavno radovednost literature.

Tudi Olga Tokarczuk pripoveduje zgodbe ali celo sodobne mite, oprte na domačo (Bolesław Prus) in tujo realistično tradicijo. Debitirala je leta 1989 z mikroromanom *Številke*, priznanje bralcev in nagrado založnikov pa ji je prinesel drugi roman, *Potovanje ljudi knjige*, ki je izšel leta 1993. Pisateljica je v njem izrabila obliko pustolovskega romana. Glavna junaka sta v staromodno ljubezensko zgodbo zapletena aristokrat in kurtizana, ki tavata po Franciji in Španiji in iščeta – spoznanje, razodetje. Fabula je sploh mogoča samo zato, ker je ves čas čutiti prepričanje, da je resničnost samo sled Skrivnosti, da lahko na tem svetu samo odčitavamo njena skrivna znamenja. Leta 1995 je izšel iniciacijski roman *E. E.* Pisan je kot

"razširjeni" realistični roman dvajsetega stoletja in opisuje odraščanje Erne Eltzner (E. E.), deklince, ki z okultistično občutljivostjo presega resničnost meščanskega okolja, v katerem živi. Olga Tokarczuk tu izkoristi možnost, ki jo daje pisatelju iniciacijski roman, svet opazuje z naivnimi otroškimi očmi, da ga na novo poimenuje in tako spozna.

Ta prijem je še odločilnejši v zadnji knjigi Olge Tokarczuk, v romanu *Pravek in drugi časi*. Ogrodje je zdaj moderna saga, po zgodovinskih dogodkih, ki vdirajo v zgodbo, lahko sklepamo, da dogajanje steče okrog leta 1914 v poljski vasi pod rusko zasedbo in se konča v isti vasi, potem ko odraste četrta generacija. *Pravek in drugi časi* je pravljica. Pravljičen je v knjigi tipiziran kraj, pravljično je zanimanje za posamezne usode, na katere vpliva etično utemeljena sila, pravljična je vnaprejšnja določenost življenjskih zgodb, pravljične so ponovitve usod, pravljični sta sklenjenost in samozadostnost ustvarjenega sveta. Tragika v romanu izhaja iz nemožnosti intersubjektivnega sporazumevanja; "kot da sedi vsak v svojem milnem mehurčku," pravi avtorica v pogovoru za časopis Kresy. Pripoved o Pravku in njegovih prebivalcih je rojena iz nezadovoljene potrebe po transcendenci, po mitu, ki bi utemeljil tudi pisanje neresničnih zgodb o ljudeh, ki jih nikoli ni bilo.